

Czarnecki, Benedykt / Czarnecka, Krystyna

Teren byłego województwa płockiego w nowych układach administracyjnych - uwagi, refleksje, propozycje

Notatki Płockie 47/4-193, 22-27

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TEREN BYŁEGO WOJEWÓDZTWA PŁOCKIEGO W NOWYCH UKŁADACH ADMINISTRACYJNYCH - UWAGI, REFLEKSJE, PROPOZYCJE

1. Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r.¹ wprowadziła obowiązujące od 1 stycznia 1999 r. duże zmiany w strukturach administracyjnych kraju. Polegały one głównie na tym, że zamiast dwustopniowego układu administracji terenowej (gmina - województwo), wprowadziła układ trzystopniowy (gmina - powiat - województwo). W jej wyniku utworzono w kraju 308 powiatów², a ponadto 65 miastom nadano rangę powiatów grodzkich (w tym: m. Płock). Jednocześnie zlikwidowano 49 małych województw (w tym: województwo płockie), a utworzono 16 dużych województw.

2. Województwo płockie w okresie powojennym istniało tylko 23 lata (od 1975 r.³ do 1998 r.). Większa jego część - północna i środkowa (71% obszaru i 69% zaludnienia)⁴, weszła w skład nowo utworzonego województwa mazowieckiego i obejmuje aktualnie 3 powiaty: sierpecki, płocki i gostyniński.

Ponadto wyodrębniono z powiatu m. Płock, które uzyskał rangę powiatu grodzkiego.

Jedna krańcowa gmina - Czerwińsk weszła w skład powiatu płońskiego, a gminę Łódź przyłączono do powiatu sochaczewskiego.

Z terenów południowych województwa płockiego, które weszły w skład województwa łódzkiego, utworzono dwa powiaty - kutnowski i łęczycki. Przy czym powiat łęczycki powiększono, przez włączenie w jego skład dwóch gmin - Grabowa i Świnic Warckich z b. województwa konińskiego⁵. Ponadto gminę Kiernozię przyłączono do powiatu łowickiego.

Oceniając dokonaną „parcelację” terenu b. województwa płockiego pomiędzy dwa województwa - mazowieckie i łódzkie oraz powiązania 3 gmin z nowo utworzonymi powiatami, można stwierdzić, że uwzględniają one właściwie dawne układy historyczne, a także obecne ciężenia i powiązania społeczno-gospodarcze z nowymi ośrodkami powiatowymi i wojewódzkimi.

3. Przedmiotem naszego szczególnego zainteresowania są tereny, które weszły w skład województwa mazowieckiego, a zatem trzy nowo utworzone powiaty ziemskie oraz powiat grodzki - m. Płock. Oceniając ich układy przestrzenne oraz

charakterystykę społeczno-gospodarczą⁶ można zaobserwować znaczną ich różnorodność.

3.1. Powiat sierpecki (tablica 2⁷ z rysunkiem) wykazuje niemal idealny, zbliżony do koła, układ przestrzenny. Siedziba powiatu - m. Sierpc (19,8 tys. osób) znajduje się w jego centrum, które okalają tereny gminy Sierpc, otoczonej z kolei wiankiem gmin na jej obrzeżach.

Jest to powiat średniej wielkości - 7 jednostek podstawowych (w tym jedno miasto), o powierzchni - 853 km² i zaludnienia - 56 tys. osób (1999 r.). 35% ludności zamieszkuje w m. Sierpcu.

W powiecie dominuje funkcja rolnicza. Użytki rolne zajmują blisko 80% ogólnego arealu. Sady zaledwie - 0,3% użytków rolnych. Niska jest średnia lesistość terenu - 13,4% powierzchni ogólnej powiatu. Jedynie gmina Szczutowo wykazuje wysoki stan zalesienia - 24,5% oraz dużą powierzchnię jezior, co umożliwiła znaczny rozwój funkcji rekreacyjnej. Tylko w m. Sierpcu znajdują się znaczące zakłady przemysłowe.

3.2. Powiat płocki⁸ wykazuje nieregularny kształt, wysunięty bardziej na północny - wschód. Należy

Podział administracyjny Polski w dniu 1 stycznia 1990 r.

1. Teren byłego woj. płockiego w nowych układach administracyjnych - stan 1999 r.

Wyszczególnienie	Ilość gmin ^{a)}			Ilość		Powierzchnia w km ² i %					Ludność		
	m	mw	w	sołectw	miejsco- wości	ogółem km ²	użytki rolne		lasy		Ogółem tys. osób	Osób na km ²	Kobiet na 100M
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
A. Województwo mazowieckie ogółem	46	47	232	7 294	9 137	35 598	23 931	67	7 885	22,1	5 070	142	108
1. b. woj. płockie ogółem	5	5	38	1 186	1 549	5 117,4	3 934,5	76,9	636	12,4	519,4	102	103
Wskaźnik woj. mazow. = 100	10,9	10,6	16,4	16,3	16,9	14,4	16,4	X	8,1	X	10,2	X	X
1.1. Tereny w woj. mazowieckim	3	3	24	814	982	3 629,9	2 657,1	73,2	568,2	15,6	358,5	99	104
a) Wskaźniki:													
- woj. Mazow. = 100	6,5	6,4	10,3	11,2	10,7	10,2	11,1	X	7,2	X	7,1	X	X
- b. woj. płockie = 100	60	60	63	63,6	63,4	70,9	67,5	X	89,3	X	69,0	X	X
b) Wyszczególnienie:													
1) m. Płock	1	X	X	X	X	88,1	37,2	42,2	3,9	4,4	130,9	1 488	108
2) pow. płocki	-	3	12	406	473	1 798,7	1 305,8	72,6	301,2	16,7	107,2	60	101
3) pow. gostyniński	1	-	4	122	174	615,6	428,3	69,6	126,7	20,6	49,3	80	104
4) pow. sierpecki	1	-	6	209	244	852,9	666,7	78,2	113,8	13,4	56,1	66	104
5) gm. Czerwińsk w pow. płońskim	-	-	1	37	37	146,1	121,9	83,4	6,0	4,1	8,4	57	99
6) gm. Iłów w pow. sochaczewskim	-	-	1	40	54	128,5	97,2	75,6	16,6	12,9	6,6	51	100
B. Woj. łódzkie ogółem	18	24	135	3 475	5 229	18 219	1 251,9	68,7	3 705	20,3	2 653	146	109
1. Z. b. woj. płockiego	2	2	14	372	567	1 487,5	1 277,4	85,9	67,8	4,6	160,9	108	104
a) Wskaźniki:													
- woj. łódzkie = 100	11	8,3	10,4	10,7	10,8	8,2	10,2	X	1,8	X	6,1	X	X
- z. b. woj. płockiego = 100	40	40	37	31,4	36,6	29,1	32,5	X	10,7	X	31,0	X	X
b) Wyszczególnienie:													
1) pow. kutnowski	1	2	8	228	370	886,3	759,1	85,6	42,9	4,8	111,4	126	106
2) w pow. łęczyckim ^{b)}	1	-	5	124	174	525,2	450,7	85,8	22,1	4,2	45,5	87	104
3) gm. Kiernozia w pow. łowickim	-	-	1	20	23	76,0	67,6	88,9	2,8	3,7	4,0	52	102

a) Ilość gmin: m - miejskie; mw - miejsko-wiejskie; w - wiejskie

b) W tabelicy podano dane dla części pow. łęczyckiego, która przed podziałem administracyjnym stanowiła część składową b. województwa płockiego. Ponadto do tegoż powiatu przyłączono 2 gminy z b. województwa konińskiego (Grabów - powierzchnia 155km², zaludnienie - 6,9 tys. osób oraz Świnice Warckie - 94km² i 4,5 tys. osób).

Źródła: Rocznik Statystyczny woj. mazowieckiego - 2000, Urząd Statystyczny w Warszawie - stan w 1999 r.

Rocznik Statystyczny woj. łódzkiego - 2000, Urząd Statystyczny w Łodzi - stan w 1999 r.

Układ tabelicy i przeliczenia wskaźnikowe własne

znak X - nie wypełnia się, z uwagi na układ tabelicy.

do największych w województwie mazowieckim - 15 gmin (w tym 3 miejsko-gminne). Powierzchnia ogólna powiatu wynosi - 1799 km², a zaludnienie - 107,2 tys. osób. Jego wielkość potwierdza ogólną zasadę, że im większy i prężniejszy ośrodek (w tym wypadku miasto - powiat Płock), tym szerszy zasięg jego oddziaływania.

3.2.a. Większa część powiatu płockiego - 11 gmin o obszarze - 1319 km² (73% całego powiatu) i zaludnieniu - 82,3 tys. osób (77%) znajduje

się po prawej stronie Wisły. Są to tereny o dominującej funkcji rolniczej. Użytki rolne stanowią 82% ogólnej powierzchni, w tym sady - 0,6%, łąki i pastwiska - 12%. Lasy zajmują średnio - 9% ogólnego arealu (od 2 % w gm. Radzanowo, do 16% w gminach - Bodzanów i Mała Wieś).

3.2.b. Mniejsza część powiatu - 4 gminy (w tym miejsko - wiejska - Gąbin), o ogólnym obszarze - ok. 48 km² (27% całego powiatu) i zaludnienia - 24,8 tys. osób (23%) znajduje się po lewej stronie Wisły.

2. Gmina Szczutowo na tle powiatu sierpeckiego

Gmina	Powierzchnia					Ludność			Zatrudnienie w gosp. narod.	
	ogółem ha	w tym				osób	na 1 km ²	kobiet na 100 mężczyzn	osób	% ogółu
		użytki rolne		lasy						
ha	%	ha	%	osób	na 1 km ²	kobiet na 100 mężczyzn	osób	% ogółu		
m. Sierpc	3 257	2 461	75,6	187	5,7	19 854	610	109,6	5 673	28,6
gm. Sierpc	13 378	10 605	79,3	1 882	14,1	7 396	55	102,4	316	4,3
gm. Gozdowo	12 709	10 550	83,0	1 127	8,9	6 275	49	98,8	317	5,1
gm. Mochowo	14 313	11 485	80,2	1 875	13,1	6 535	46	100,0	261	4,0
gm. Rościszewo	11 152	9 176	82,3	1 168	10,5	4 494	40	97,3	195	4,3
gm. Zawidz	18 728	15 363	82,0	1 869	10,0	7 396	39	101,3	380	5,1
gm. Szczutowo	10 740	7 265	67,6	2 597	24,2	4 666	43	106,8	329	7,1
Kolejne miejsce	VI	VI	VII	I	I	VI	V	II	III	II

Źródło: Podstawowe dane statystyczne 1996 r. - Urząd Statystyczny w Płocku

Schemat układu powiatu sierpeckiego

Użytkowanie ziemi jest tu wyraźnie inne niż prawobrzeżnej części powiatu. Użytki rolne stanowią średnio tylko 50% powierzchni ogólnej. Dość wysoki - 1,7% - jest w nich udział sadów oraz łąk i pastwisk - 14%. Duża lesistość terenu - średnia - 39% (średnia Polski - 28%), znaczne tereny łąkowe i liczne jeziora, stwarzają dobre warunki dla rozwoju rekreacji. Na tym obszarze znajdują się, powiązane z terenami powiatu gostynińskiego wartościowe zespoły chronionego krajobrazu, w tym tereny Włocławsko-Gostynińskiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny.

Walory przyrodnicze i rozwijane funkcje rekreacyjne wiążą lewobrzeżne tereny ściśle z obszarem powiatu gostynińskiego. Nie wydaje się zatem właściwym podział tego jednorodnego przyrodniczo obszaru między dwa powiaty: - jeden nadmiernie duży, drugi - zbyt mały. Także odległości i powiązania komunikacyjne z ośrodkami powiatowymi - m. Płockiem i m. Gostyninem są w zasadzie jednakowe, z tym, że duże utrudnienie dla powiązań z m. Płockiem stanowi stara i przeciążona przeprawa mostowa.

3.3. Powiat gostyniński⁹ wykazuje niekorzystny, zbyt pasmowy, układ przestrzenny, z ośrodkiem - m. Gostyninem - po stronie zachodniej. Należy do najmniejszych powiatów w województwie mazowieckim. Występuje tu 5 gmin (w tym miasto Gostynin). Obszar powiatu wynosi - 615,6 km², a zaludnienie - 49,3 tys. osób (w tym miasto - 20,4 tys. osób tj. 41% ogółu ludności powiatu).

Użytki rolne stanowią 70% ogólnego obszaru, a lasy - 21%, przy szczególnie wysokim zalesieniu części zachodniej powiatu, a bardzo niskim wschodnich. Łąki i pastwiska zajmują 14% areалу użytków rolnych, a sady - 1,2% (w m. Gostyninie - 5,5%). Środowisko przyrodnicze, w tym użytkowanie ziemi, szczególnie w zachodniej części powiatu gostynińskiego, jest podobne do czterech lewobrzeżnych gmin powiatu płockiego.

3. Koncepcja podziału miasta Płocka na dzielnice wg osiedli

Dzielnice, osiedla	Powierzchnia w km ²	Ludność tys. osób	Osób na 1 km ²	Przeważający rodzaj zabudowy
1. Miasto Płock ogółem	88,06	130,9	1.486	–
1a. część prawobrzeżna	59,03	124,0	2.102	wielorodzinna
1b. część lewobrzeżna	29,03	6,9	238	jednorodzinna
2. Dzielnice (gminy)				
2.1. Zespół Centralny	10,21	93,5	9.158	wielorodzinna
2.2. Płock Wschód	16,33	28,2	1.727	rozbudowa
2.2.1. Podolszyce	6,52	16,3	2.500	wielorodzinna
* Podolszyce Północ	2,84	9,2	3.226	wielorodzinna
* Podolszyce Południe	2,46	4,4	1.793	wielorodzinna
* Zielony Jar	1,22	2,7	2.205	jednorodzinna
2.2.2. Imielnica	9,81	11,9	1.213	jednorodzinna
Imielnica	2,72	8,45	3.107	jednorodzinna
Borowiczki	7,09	3,4	480	jednorodzinna
2.3. Płock Południe	29,04	6,85	238	jednorodzinna
Radziwie	7,42	4,15	559	jednorodzinna
Góry	8,71	1,31	152	jednorodzinna
Ciechomice	5,55	0,9	166	jednorodzinna
Pradolina Wisły	7,36	0,5	68	jednorodzinna
2.4. Płock Północ	26,35	0,7	27	przemysłowa
* Petrochemia	11,85	-	-	przemysłowa
* Kostrogaj	5,82	-	-	przemysłowa
* Trzepowo	8,68	0,7	81	przemysłowa
2.5. Płock Zachód	*	*	*	projektowana
* Winiary	6,13	1,6	268	jednorodzinna
* Brwilno	*	*	*	projektowane osiedle

Źródło: Dane dot. powierzchni i zaludnienia osiedli (w 1999 r.) przyjęte z Zeszytu Nr 7 - Polska 2000 - Wydział Strategii i Rozwoju Urzędu Miasta Płocka

Wydaje się, że o utworzeniu tego powiatu, o tak niekorzystnym kształcie i niewielkim obszarze, zdecydowały rola i wielkość m. Gostynina. Pożądanym byłoby powiększenie tego powiatu przez włą-

czenie w jego skład 4 lewobrzeżnych gmin, ze zbyt dużego powiatu płockiego. Jest to głównie uzasadnione walorami przyrodniczymi tego terenu i jego funkcją rekreacyjną oraz utrudnieniami, jakie stwarza obecna przeprawa mostowa dla lewobrzeżnych gmin powiatu płockiego.

3.4. Miasto Płock. Nowy podział administracyjny kraju przewiduje dla m. Płocka funkcje miasta o randze powiatu, co umożliwi także jego ewentualny podział na gminy miejskie.

3.4.a. Z punktu widzenia układu przestrzennego miasta i dla wygody jego mieszkańców, można by wyodrębnić w jego organizmie (z uwagi na obecny i rozbudowywany układ przestrzenny) następujące zasadnicze dzielnice - przyszłe ewentualne gminy (oczywiście, jeżeli wystąpi uzasadniona potrzeba, z uwagi na koszty i obciążenia budżetowe).

W podziale miasta Płocka na dzielnice (ewentualnie gminy), uwzględniono głównie ich wyraźną przestrzenną i funkcjonalną odrębność od trudnego do rozdzielania centralnego zespołu osiedli oraz odległość od Śródmieścia. Z zestawienia wynika możliwość podziału miasta - powiatu na 4 gminy miejskie: Płock - Centrum, Płock - Wschód lub (raczej 2 gminy: Podolszyce i Borowiczki - Imielnica) oraz Płock - Południe (Radziwie i okolice).

Odrębne zagadnienie, z uwagi na słabe zaludnienie ale duży obszar i ciężar gatunkowy, skupionego tam przemysłu, stwarza dzielnica przemysłowa Płock - Północ.

Płock - Zachód, to głównie teren projektowanego w perspektywie osiedla Brwilno (obecnie poza terenem miasta).

Specjalnej uwagi wymaga lewobrzeżna część miasta - Radziwie i jego okolice. Szczególnie Radziwie, w którym mieszka ponad 4 tys. osób, tj. 60% ogółu ludności lewobrzeżnej części Płocka. W odróżnieniu od części prawobrzeżnej, w której dominuje ludność napływowa, Radziwie wykazuje od dłuższego czasu stagnacyjny stan zaludnienia rodzinami mieszkającymi tam od szeregu pokoleń, z zachowaniem tradycji i powiązań lokalnych. Stąd, z uwagi na:

- wyraźną odrębność kulturową mieszkańców i słabymi (poza pracą) ich związkami z miastem;
- oddzielenie tego terenu od m. Płocka kilometrą rzeką;
- utrudniony kontakt z miastem, z powodu starego, zbyt wąskiego i przeciążonego ruchem motorowym mostu;
- charakter zabudowy (głównie jednorodzinna, parterowa), wydaje się możliwym utworzenie, z tej lewobrzeżnej części miasta, gminy miejsko - wiejskiej Radziwie, powiązanej z powiatem płockim.

4. Charakterystyka m. Płocka oraz gmin powiatów - płockiego i gostynińskiego

Powiat gmina	Ilość			Powierzchnia w km ² i %					Ludność		
	gminy rodzaj ^{a)}	sołectw	miejsco- wości	ogółem	w tym				Ogółem tys. osób	Kobiet na 100 M	Gęstość zaludn. osób/km ²
					użytki rolne	%	lasy	%			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. M. PŁOCK (pow. grodzki)	1M	X	X	88	37	42	4	4,5	130,9	108	1 488
2. Pow. płocki ogółem	15	406	473	1 799	1 306	73	301	17	107,2	101	60
2a. Część prawobrzeżna	11	312	347	1 319	1 068	81	116	9	82,3	99	62
Wskaźnik 2a: 2, %	73	77	73	73	82	X	39	X	77	X	X
Gminy:											
1) Drobin	m.w	46	46	143	127	89	6	4	8,9	99	62
2) Wyszogród	m.w			98	74	75	7	7	6,5	105	60
3) Bielsk	w	37	42	126	111	89	5	4	9,0	100	72
4) Bodzanów	w	34	36	137	101	74	23	16	8,5	101	62
5) Brudzeń Duży	w	32	42	162	116	72	22	13	7,9	97	49
6) Bulkowo	w	32	31	117	107	91	5	4	6,4	101	54
7) Mała Wieś	w	24	26	108	80	73	17	16	6,7	99	61
8) Radzanowo	w	30	30	104	95	91	3	2	7,0	101	67
9) Słupno	w	16	19	75	51	68	10	14	4,4	98	58
10) Stara Biała	w	24	28	111	84	75	12	10	9,2	98	83
11) Staroźreby	w	37	48	138	122	89	8	6	7,9	99	57
2b. Część lewobrzeżna	4	74	90	480	238	50	185	39	24,8	105	52
Wskaźnik % 2b:2	27	23	27	27	18	X	61	X	23	X	X
Gminy:											
1) Gąbin	m.w	26	32	147	101	69	39	20	11,1	107	75
2) Łąck	w	17	20	94	36	39	44	47	4,9	105	52
3) Nowy Duninów	w	13	18	145	31	21	100	69	4,0	104	28
4) Słubice	w	18	20	94	70	74	12	12	4,9	102	52
3. Pow. gostyniński	5	122	174	616	428	70	127	21	49,3	104	80
1) Gostynin	m.	X	X	32	8,5	26	17	53	20,4	108	636
2) Gostynin	w	56	76	271	163	60	76	28	12,2	99	45
3) Pacyna	w	18	22	91	77	85	7	7	4,3	101	47
4) Sanniki	w	17	18	99	83	88	5	5	6,7	106	72
5) Szczawin Kość.	w	31	47	127	96	75	22	18	5,6	102	44

Źródło: Urząd Statystyczny w Warszawie - Rocznik Statystyczny woj. mazowieckiego - 2000 - układ tablic oraz przeliczenia procentowe własne.

Znak X - nie wypełnia się, z uwagi na układ tablicy

a) Zastosowano skróty w rubr. 2: m - miasta, mw - gminy miejsko-wiejskie, w - gminy wiejskie.

Powiat sierpecki patrz tablica 2

Charakterystykę gmin Czerwiński i Iłów podano w tablicy 1

3.4.b. Znaczne zaludnienie miasta (131 tys. osób - 1999 r.), duże uprzemysłowienie, szeroki rozwój usług, w tym liczne o znaczeniu regionalnym, a także tradycje historyczne powodują, że zasięg oddziaływania m. Płocka przekracza zasięg powiatu, a nawet byłego województwa płockiego (5.117 km²). W koncepcji podziału województwa mazowieckiego (traktowanego jako region) proponowany jest jego podział na podregio-

ny. Między innymi wyodrębniono podregion północno-zachodni, z głównym ośrodkiem - Płockiem i ośrodkiem wspomagającym - Ciechanowem. Obejmuje on 7 powiatów ziemskich: płocki, gostyniński, sierpecki, płoński, ciechanowski, mławski i żuromiński oraz powiat grodzki - m. Płock. Z dokonanego wyliczenia ogólny obszar podregionu wynosi 7.690 km², a zaludnienie - 647 tys. mieszkańców¹³.

Zasięgi oddziaływania, szczególnie usługowego (instytucji i zakładów) miasta Płocka są szerokie i obejmują:

1. usługi podstawowe i osiedlowe
2. usługi powiatowe - powiat grodzki Płock i powiat ziemski płocki
3. usługi ośrodka podregionalnego i regionalnego, z występującymi w Płocku takimi instytucjami
4. obiektami o znaczeniu krajowym - Starówka Płocka z bazyliką i grobowcami dwóch władców Polski¹⁴, Skarpa Płocka, Petrochemia, Mostostal i inne zakłady.

PRZYPISY

- ¹ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorium państwa (Dz.U. nr 96 poz. 603 z późn. zm.)
- ² Liczba powiatów, w wyniku reklamacji terenowych, została powiększona.
- ³ Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjny Państwa, oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz.U. nr 16 poz. 91).
- ⁴ Wyliczenia szczegółowe własne (tablica 1), dokonane w oparciu o Roczniki Statystyczne województw - mazowieckiego i łódzkiego - 2000 (stan w końcu 1999r.)
- ⁵ Dane dla gmin z b.województwa konińskiego, włączonych do powiatu łęczyckiego:

Gmina	Powierzchnia km ²	Ludność tys. osób	Osób na 1 km ²	Ilość sołectw
Grabów	155	6,9	44	41
Świnice Warckie	94	4,5	47	22

- ⁶ Tablice 2 i 3 oraz inne dane wg Rocznika Statystycznego województwa mazowieckiego - 2000.
- ⁷ Jak wyżej
- ⁸ Rysunek 1, tablica 3
- ⁹ Jak wyżej
- ¹⁰ Wojewódzki Urząd Statystyczny - Rocznik Statystyczny województwa mazowieckiego - 2000
- ¹¹ Z innych, własnych opracowań autorów
- ¹² Jak poz. 10
- ¹³ Jak poz. 11
- ¹⁴ Grobowce dwóch władców są zbyt słabo eksponowane w Bazylice Katedralnej. Pożądane byłoby ich udostępnienie publiczne, lepsze oświetlenie, obrazy, rzeźby, opisy z życiorysami. Dotyczy to również ważniejszych ksiąg mazowieckich i osób wybitnie zasłużonych dla Płocka.